

РЕЦЕНЗІЇ

DOI 10.31909/2663-7103.2019-(5)-17

Райбедюк Г. Б. «...І слово бере Галина Гордасевич – Українка...»: рецензія на книгу: «Я зібрана з усієї України...»: силует Галини Гордасевич на тлі історії: статті, спогади, інтерв'ю, листи, світлини / упоряд. Р. О. Дубровського; заг. та наук. ред. С. С. Кіраля. – Київ; Кременець; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. – 288 с.

Коли зблизька знайомишся з драматичною, проте рідкісно світлою долею талановитої поетки, плідного критика, перекладача, гострого публіциста, істинної патріотки, активної національно зорієнтованої громадсько-культурної діячки, Лицарки ГУЛАГу Галини Гордасевич, мимоволі приходять на думку відомі рядки геніального «Мойсея» Івана Франка, адресовані українському народові: «...О ні! Не самі сльози і зітхання / Тобі судились! Вірю в силу духа / І в день воскресний твого повстання...». Вони асоціюються з її глибинно щирими та екзистенційно пережитими національними імперативами-пророцтвами: «*Убиймо в собі раба!*», «*Задзвонімо ж дзвонами слави!*». Ще більше переконуєшся в націєцентричності письменниці, коли читаєш і перечитуєш книгу «Я зібрана з усієї України...»: силует Галини Гордасевич на тлі історії: статті, спогади, інтерв'ю, листи, світлини», про яку, власне, й піде мова. Презентоване ошатне видання є справжнім дарунком для істинних шанувальників естетичної довершеності, невичерпної краси та ліричної магії українського слова, ревних прихильників національної історії та культури.

«*Крутою дорогою йшла, / та дійшла таки – не пристала!*!» – так афористично словами самої письменниці можна означити вихід книги, що потвердила істинне поцінування таланту й одержимості Галини Гордасевич, увиразнила її творче реноме, конкретизувала роль в історії нашого державотворення. Сама подія її з'яви в національному духовному просторі є актом справедливого визнання (на жаль, запізнілого) талановитої майстрині слова, «людини з великим знаком плюс» (І. Дзюба), видатної Українки. На жаль, у літературно-критичному дискурсі це видання й досі належно не поціноване, що й зумовило потребу звернення до нього.

Увійшовши в літературне життя в 60-роки ХХ століття без галасливих декларацій і «ляменту», Галина Гордасевич утверджувала себе в ньому неголосною поетичною інтонацією, так і не посівши гідного місця в «іконостасі» шістдесятників і української літератури загалом. Тим часом уже перші її кроки в художньому процесі були доволі обнадійливі та багатообіцяючі. Так, дебютна збірка «Веселки на тротуарах», що побачила світ 1966 року в київському видавництві «Радянський письменник», здобула прихильну оцінку критики й була визнана серед молодих авторів-поетів кращою книжкою року. Однак небажання співпрацювати з КДБ, непокора й спротив офіціозу, дисидентська біографія в пору «українського безчасся» (І. Дзюба) призвели до зняття з друку наступних збірок («Мажорна гама», «Рік неспокійного сонця») та подальшої обструкції з боку видавничих (насправді ж – партійно-державних) інституцій письменниці, котра залишила «невгасиме сяйво свого слова у багатьох жанрах української літератури» і чиє невтомне серце було «виповнене любов'ю до життя, до людей, до України» (с. 106).

Сама Галина Гордасевич глибоко усвідомлювала, з яких саме причин її зараховували до так званих «другорядних» українських письменників, яких «на

премії не висовують, на міжнародні імпрези не посилають, в антології і хрестоматії не включають, в школах не вивчають, в історії української літератури не згадують». Тим часом її доробок, хронологічно огранений 1964-2001 рр., налічує оприлюднених у різних видавництвах України 32 книги поезії, прози, документалістики й перекладів, а документальна розвідка «Степан Бандера: людина і міф» витримала уже п'ять видань (с. 202). На жаль (прикро це усвідомлювати!), за життя (та й згодом) Галина Гордасевич «не була належно пошанована, зокрема, й у роки існування незалежної України, думку про яку «леліяла все життя», – справедливо зауважує голова редакційної колеги професор Сидір Кіраль у зачинній статті «...І слово бере Галина Гордасевич – Українка...»: віхи біографії й творчості» (с. 6). Чи не найповнішим і найвірогіднішим на сьогодні монографічним джерелознавчим дослідженням про письменницю є розвідка, здійснена подружжям Чернихівських (Чернихівська В., Чернихівський Г. Галина Гордасевич: життя і творчість: монографія. – Кременець-Тернопіль: Папірус, 2010. – 220 с.), яке творилося в аурі світлих вражень від особистого та приятного спілкування з нею й фактично підсумувало їхню багатолітню працю. Проте в ній охоплено лише частину матеріалу про життєпис мисткині. Має цілковиту рацію авторка спогадів «Незабутні зустрічі з Галиною Гордасевич» Заслужена журналістка України, лауреат Міжнародної премії імені Пилипа Орлика, володарка «Золотого мікрофона» Емма Бабчук, що «дослідникам літературного процесу ще багато треба попрацювати над вивченням феномену її творчості» (с. 108). Тому унікальна щодо змісту, структури, художнього й технічного оформлення, певною мірою «евристична» книга стала щедрим ужином на ниві увічнення та популяризації імені «Жінки і Матері свого народу. Мудрої і ніжної поетеси України. Опори і мужньої лицарки національної демократії» (с. 4). Саме так доволі влучно охарактеризував постать фігурантки рецензованого видання Володимир Яворівський у вміщеному на перших сторінках вітальному слові з нагоди 65-річчя письменниці, яким упорядники привідкривають читачеві багатогранний і неповторний світ Галини Гордасевич.

Варто, гадаємо, зробити декілька зауваг щодо назви книги та її жанрового формату. В останньому інтерв'ю, що прозвучало в радіоефірі програми «Суботні зустрічі» незадовго до відходу в позасвіти (22 лютого 2001 року), Галина Гордасевич свідчила: «Вся географія України зібралася в мені. Мене болить душа за всю Україну...» (с. 118). Цитовані слова можна сприймати буквально – з огляду на реалії її біографії, окреслені нею особисто: «...Мій дід народився в столиці княжій – в Острозі, і батько теж на Рівненщині народився, але баба походить з Вінницької області. Мій дід по мамі – з Житомирщини [...]. А баба моя була козачка із села Тулиголови біля Глухова. Мама народилася у цій гетьманській столиці – у Глухові [...]. Я народилася в Крем'янці – це Тернопільська область, а росла я на Рівненщині до десяти років. Коли мене арештували, табори відбувала в Чернігові, а коли звільнили, 35 років жила на Донеччині – вона теж мені стала рідною. І от уже п'ятий рік я живу у Львові...» (с. 118). Проте винесені в назву книги слова мають радше символічний зміст і значно ширший контекст, бо серце письменниці було відкритим для усіх, хто живе за принципами християнської моралі та незрадливої любові до рідної землі – безвідносно до місця мешкання, про що свідчить її щемне зізнання: «...Я намагаюся дивитись на всю Україну через біль душі» (с. 118).

Рецензована книга за жанром є науковим виданням, зокрема, збірником, що містить матеріали Всеукраїнського наукового семінару «Галина Гордасевич: силует на тлі історії», присвяченого 80-річчю від дня народження письменниці та

громадської діячки, що відбувся у м. Кременець (Україна) 31 березня 2015 року за участі знаних українських учених, журналістів і митців слова. Сюди увійшли також неопубліковані раніше художньо-документальні матеріали, котрі уможливили добротну фактографічну повноту життєпису поетки. Книгу адресовано науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, учителям, усім, хто цікавиться питаннями української культури, дбає про її збереження та розвиток.

За свідченням укладачів, вони мали на меті «максимально повно охопити різні джерела, які допоможуть майбутнім дослідникам всебічно дослідити життєвий і творчий шлях Г. Гордасевич» (с. 201). Особливо придатними в цьому плані є ретельно дібрані професором Сидором Кіралем матеріали до наукової бібліографії, що мають усі шанси стати надалі основою для підготовки персонального біобібліографічного покажчика письменниці. Тож цілком закономірно, що композиція книги доволі «мозаїчна». Її склали різножанрові публікації, зокрема, науково-критичні студії про художню творчість Галини Гордасевич, біографічні, мемуарні (спогади, інтерв'ю, листи), довідкові та інші джерела. Ці тематичні групування визначили окремі рубрики: «Штрихи до творчого портрета», «Художні імперативи творчості Галини Гордасевич», «Спогади. Відгуки. Радіоінтерв'ю...», «Дослідження епістолярної спадщини письменниці», «Бібліографічний портрет Галини Гордасевич». Інформативним доповненням до цих рубрик є алфавітний покажчик імен, а також біографічна довідка про письменника та громадського діяча Івана Феодосійовича Корсака, за сприяння якого ця книга побачила світ.

Особливого колориту виданню надають вміщені між рубриками вірші поетеси («Убиймо в собі раба!», «Ми – є!», «Точно датований вірш», «Світ в карцері», «Відроджуються древні храми» (присвята В'ячеславу Чорноволу), «Я – є! Ти – є! Він – є!» та ін.), котрі тематично пов'язують між собою усі складові загального тексту, поезії з приватного архіву, надані сином Богданом («Доля поета», «Не покладу перо», «Покинуте гніздо»), а також пісні на її слова («Покора», «Молитва», «Сильніша від любові» й ін.), автором музики яких є Любава Головінська (концертмейстер Кременецького педагогічного коледжу КОГПА ім. Тараса Шевченка). Доречними видаються й світлини, що фіксують не тільки певні моменти в житті письменниці, але й факти її пошанування на «малій батьківщині». Зворушує «живе» слово мисткині – диск із записом на національному радіо кількох передач «Радіозустрічі з Галиною Гордасевич».

Будучи різножанровою та різноплановою щодо текстового складу, книга водночас справляє враження цілісного художньо-біографічного та науково-довідкового видання, що його в єдину сув'язь об'єднує прагнення упорядників розкрити різні іпостасі неординарної особистості Галини Гордасевич, ніби застерігаючи, що говорити про неї лише як про поетку, дещо перефразувавши Є. Маланюка, «це до болю мало» (слова про Т. Шевченка). Представляючи деякі ракурси власного бачення змістового виміру книги, безумовно, можна було б виділити чимало проблемно-тематичних «блоків». Проте очевидно, що усі, хто причетний до її підготовки та впорядкування, мали твердий намір акцентувати увагу на тих важливих «мікросюжетах», котрі реалізуються як персоналізований україноцентричний портрет Галини Гордасевич у контексті «гарячого подиху шістдесятних» (І. Жиленко) і в подальші роки.

Книга відкривається переднім словом професора Сидора Кіраля, в якому він, дослідивши та осмисливши величезний масив джерел (художні твори, мемуарні та архівні матеріали), розглядає непрості, подекуди карколомні колізії життєвого й

творчого шляху Галини Гордасевич, неприйняття її офіційним літературним «бомондом» за радянської пори «через тавро політичної каторжанки». Найважливіші «спалахи» біографії поетки подаються тут у зв'язку з її власною творчістю та в інтер'єрі доби, а також у типологічних збіжностях із її сучасниками. Цікавими, навіть дещо несподіваними, є, наприклад, візії Галини Гордасевич і Бориса Гуменюка, автора збірки «Вірші з війни» (К., 2014) щодо потрактування символічного концепту «поля, зрошеного кров'ю» (алюзії на сучасну драматичну ситуацію на Донбасі), який набуває тут ширшого значення й асоціюється із образом зраненої рідної землі–України як держави. Не менш переконливими видаються і типології з поетичними рядками «чернігівського Стуса», в'язня більшовицьких концтаборів Леоніда Тереховича (1941-1992), які, на думку поетки (і з нею не можна не погодитись), мають стати «програмними» для українського народу, бо усім нам слід «...рости і зростати до чистих висот, / В повен зріст ми вставати покликані. / Ми – народ. Ми – великий народ. / І пора почуватись великими» (с. 9). Сидір Кіраль справедливо резюмує, що «життепис цієї дивовижної жінки не може не захоплювати: попри усі несподівані випробування Долі, вона не втрачала сили духу та віри в добро» (с. 5).

Заслуговує на похвальне слово різнобічно виписаний науковцями художній світ творів Галини Гордасевич. Тут маємо ґрунтовні статті з питань поетики її творчого доробку. Істотно, що дослідники обіймають своєю увагою розмаїті аспекти студіювання її віршової спадщини (Ганна Токмань: «Мотиви ліричного циклу «Станція Ворожба» Галини Гордасевич», Роман Дубровський: «Релігійна віра як джерело поетичної творчості Галини Гордасевич», Анатолій Багнюк: «Фемінна екзистенційність поезії Галини Гордасевич» та ін.), майстерного прозопису (Наталія Яцюк: «Психологізм портретних характеристик персонажів у прозі Галини Гордасевич», Олена Мороз: «Релігійно-філософський аспект концепту «Дім» у повісті Галини Гордасевич “Ноїв Ковчег”»). Олена Пасічник та Ірина Комінярська поділились із читачами своїми міркуваннями про перекладацьку лабораторію мисткині («Галина Гордасевич як перекладач світової поезії»), вивівши її творчу поставу в широкий духовних простір загальнонародської культури.

Деякі статті видаються особливо цікавими з огляду на дискусійні аспекти наукової рецепції та фахової інтерпретації тих чи тих вузлових моментів індивідуальності Галини Гордасевич. З цього погляду звертаємо увагу на ґрунтовну статтю професора Ганни Токмань, яка переконливо доводить, що ліричний цикл «Станція Ворожба» – це «високохудожній зразок інтимної лірики», у якій мотиви «поступово складають історію любові, позначену правічністю емоцій, екзистенціальністю проблематики, філософічністю аксіології» (с. 33). Нагадаємо, що свого часу Іван Дзюба висловив цілком протилежні міркування. У вміщеному в книзі листі до поетки від 23. XI. 1986 року він, зокрема писав, що ліричний цикл «Станція Ворожба» не справив на нього «великого враження», кваліфікувавши його як «якусь типово-безособову “жіночу лірику”», в якій спостерігається надмірність «натуралістичних епізодів душевної біографії» (с. 142). Отже, статтю Ганни Токмань можемо сприймати як приховану полеміку з І. Дзюбою.

Не можна оминати й студію дослідника з Кременця Романа Дубровського, який подає цікаву індивідуальну модель інтерпретації ліричних творів Галини Гордасевич релігійної тематики й пропонує їх власну класифікацію (с. 35-40). (Роман Дубровський у 2015 році успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Лірика Галини Гордасевич: проблематика, поетика». Він виступив модератором Всеукраїнського наукового семінару й упорядником збірника матеріалів цього

форуму, присвяченого 80-річчю від дня народження письменниці, котрий, власне, визначив каркас рецензованої нами книги).

Повноту життєпису Галини Гордасевич доповнюють Олег Василюшин та Ігор Фарина напрацюваннями поетки в царині «рухомої естетики», справедливо наголошуючи на її високому реноме як критика, для якого кожен текст важив найперше як художньо-естетичний феномен. Характеризуючи стиль її думання та манеру письма, дослідники вирізняють такі притаманні Галині Гордасевич риси, як «гострий аналітичний розум та іронічність пера», а також необхідну критикові дивовижну інтуїцію та прозорливість. (До слова, 1997 року Галині Гордасевич було присуджено Всеукраїнську премію імені Олександра Білецького за здобутки в галузі літературної критики). На потвердження цього аспекту продуктивної літературно-критичної діяльності письменниці у статті кременецьких дослідників проаналізовано знакову в її доробку збірку літературних портретів «Силуети поетес», представлено численні рецензії, що в різні роки друкувались на шпальтах науково-популярних видань (рецензія на книгу вибраних поезій В. Мисика «Планета» під оглавом «Планета поезія», 1977 р.; рецензія на першу прозову книгу Галини Пагутяк «Діти», 1983 р.), відгуки про «входини» до літературного процесу талановитих початківців, котрі невдовзі стали іменитими митцями слова й визначили естетичний «клімат» української лірики (Наталка Білоцерківець, Любов Голота, Ірина Жиленко, Леонід Талалай та ін.).

Особливу – «дисидентську» – сторінку свідомої свого українства Галини Гордасевич, що її пунктирно окреслено у статтях Сидора Кіраля, Олега Василюшина та Ігоря Фарина, у спогадах та листах, доповнює багатьма фактами доктор філософії Петро Кралюк у статті «Українська націоналістка на Донбасі». Він, зокрема, наводить цікаві реалії та епізоди з життя її української священницької родини за часів різних окупаційних режимів (польського, німецького, більшовицького), що стали рельєфними «зарубинами» на шляху формування світогляду майбутньої письменниці, а згодом значною мірою визначили джерела її художньої творчості й етичні життєві пріоритети. На основі багатьох конкретних аргументів автор переконливо доводить, що надзвичайно болючою для Галини Гордасевич була тема УПА, якій вона присвятила чимало творів – і художніх, і публіцистичних. Петро Кралюк розкриває окремі аспекти «таємниці» арешту (1952 р.) ще неповнолітньої Галини Гордасевич «... за складання націоналістичних віршів та антирадянську агітацію серед студентів» (с. 19). Тавро «сочинительки националистических стихотворений» ще довго висітиме Дамоклеєвим мечем над її долею.

У статті «Українська націоналістка на Донбасі» представлено митарства Галини Гордасевич, пов'язані з арештом і перебуванням в ув'язненні, описані нею в автобіографічній повісті «Соло для дівочого голосу» (вражаючий і сильний документ сталінської доби!), подано деякі матеріали про період її життя у Донецьку, який так і «не зробив» її «радянською людиною», «не витравив» її української душі, а також про активну громадську активність у часи перебудови (ініціювання створення на Донбасі Товариства української мови імені Тараса Шевченка, Народного Руху, «Меморіалу», Демократичної партії України), про інші складні життєві обставини, в яких вона «завжди залишалася українською патріоткою» (с. 19).

Надивовиж яскрава доля Галини Гордасевич постає зі сторінок уміщених в книзі мемуарних матеріалів, що є свого роду емоційно-психологічним входженням у її духовний світ. Цікаві фрагменти зустрічей, вражень і відчуттів, котрі постають на «причілках» пам'яті авторів спогадів та відгуків, збагачують зримо уявлення про

повноту життя письменниці. Дмитро Павличко свідчить про «правдолюбство й непоступливість» Галини Гордасевич – «національно свідомої волинянки», до голосу якої завжди «прислухалися найчільніші представники наших національно-патріотичних сил» (с. 92), котру доля звела «з такими справжніми донеччанами, як Василь Стус і Василь Захарченко, які, безперечно, набирались від неї українства на самих початках свого подвижницького творчого життя (с. 91).

Зібрані по крихті й залучені до контексту спомини, нерідко почуті з перших уст розповіді про Галину Гордасевич становлять собою унікальне джерело, з якого довідуємось про конкретні факти її біографії, риси характеру, захоплення, літературні смаки й зацікавлення, морально-етичні та світоглядні пріоритети, якими вона керувалась у художній творчості, культурно-громадській діяльності та повсякденному житті. Відома українська письменниця Галина Тарасюк розповідає про дві короткі, проте незабутні зустрічі з Галиною Гордасевич. Перша з них відбулась у квітні 1968 року під час роботи семінару молодих письменників в Ірпінському будинку творчості, коли вже визнана поетеса запам'яталась їй, молодому прозаїку-початківцю з Вінничини, гордою (що, на її думку, цілком відповідало прізвищу), незалежною, дещо відстороненою, «непрístupно віддаленою», проте «незмінно доброзичливою, усміхненою» (с. 101). Друга зустріч, про яку згадує Галина Тарасюк, сталася у липні 1984 року в Одеському будинку творчості письменників під час відпочинку та оздоровлення. З відвертих одкровенів співбесідниці авторка споминів винесла образ не тільки талановитої поетки із властивою їй «політичною та громадянською гіперактивністю», але й людини зі «сталевою волею до життя і з рятівним почуттям гумору» (с. 100-102).

Особливо принадну рису в постаті Галини Гордасевич визначила її глибинна любов до сина Богдана, котрого виховувала сама, переконання в тому, що «єдине незрадливе і вартє трудів щастя для жінки – це все-таки материнство» (с. 102). Важливо, що ця думка фігурує й у багатьох інших джерелах. Так, в одному з неопублікованих листів до В. Чорновола (від 17. 11. 1981 р.), розмірковуючи над сутністю життя, вона писала: «...Маю те, що найбільше ціную: волю і незалежність, матеріальну і моральну [...] **А найголовніше: маю чудесного сина...**» (с. 269).

Подільський професор Віталій Мацько у спогадах «На вершині Парнасу» згадує незабутній день зустрічі з Галиною Гордасевич під час організованої Міністерством освіти наради з педагогічних питань у Києві 1999 року. (Їх познайомив письменник-ветеран Дмитро Білоус). Йому одразу заімпонували такі риси співрозмовниці, як сміливість у висловлюваннях, неприйняття «пустопорожньої балаканини», небайдужість до наболілих громадських справ, відповідальність за обіцяне слово (після наради поетка надіслала Віталію Мацьку вірші громадянського звучання, які він надрукував із власною (щоправда, підписаною псевдонімом В. Базилук) передмовою в газеті Хмельницького обласного управління освіти «Майбуття», 1991, № 13-14). Оцінюючи з позиції часу доробок Галини Гордасевич, автор спогадів як фахівець-літературознавець стверджує, що вона й сьогодні перебуває «на вершині Парнасу. Їй належить одне з провідних місць у когорті шістдесятників. Україноцентричні твори майстра слова – змістовні, глибоко патріотичні, художньо довершені, філософськи насажені [...] Нині по її слідах діти й онуки звіряють дорогу до свободи, правди, справжньої демократії, цивілізованого світу – до європейської родини» (с. 105).

Особливо різнобічно й багатогранно постає особистість Галини Гордасевич у цитованих вище спогадах Емми Бабчук та наданих журналісткою з її творчого архіву

трьох записах передачі «Суботні зустрічі» з письменницею, котрі прозвучали у прямому ефірі 1993-го, 1995-го і 2001-го років: «Я дуже люблю на цьому світі жити...», «А скільки тих дум у мене! Мені хочеться побільше написати...», «Я зібрана з усієї України...». Власне, самі назви передач, що є словами самої поетки, чітко окреслюють її кредо – людське, творче, громадянське. Емма Бабчук пише про порядність і доброту Галини Гордасевич, яка, незважаючи на вкрай нелегкі життєві перипетії, «ніколи не скаржилась. За останні копійки вона могла купити конверт і надіслати добрі слова підтримки тому, кому, на її погляд, було ще важче» (с. 106). Вона вміла без галасу, «до наївного просто», говорити «про складне, а може й найскладніше – волення до людської совісті». Ніколи «не втрачала одного – віри у щасливу зорю України» (с. 106).

Отже, репрезентована у книзі пам'ять авторів, у багатьох випадках незнайомих поміж собою, розділених часом і відстанню, об'єднана бажанням розповісти про Галину Гордасевич та її неспокійно-бурхливу добу. Численні «спалахи пам'яті» про неї, сприйняття й представлення різних періодів її життя і творчості у кінцевому підсумку дають можливість простежити звивисту життєву стежу мисткині, її «визрівання» та «доростання до себе» (за В. Стусом).

Окрема сторінка в біографії Галини Гордасевич – її епістолярна спадщина. В листах вичитується багата інформація про духовну сутність яскравої творчої особистості майстрині слова, її внутрішні переживання. Це свого роду «емоційно-психологічний вольтаж» (С. Кіраль), «нетлінні думки», «новий порух пульсу» (Л. Смілянський). Із рядків багатьох листів постає душа, висловлюючись словами Т. Шевченка, «в святих своїх речах».

Листи Галини Гордасевич цінні ще й тим, що вони мають «щільну фахову наповненість», подекуди нагадують літературно-критичні «листовні статті» (В. Чорновіл), котрі вносять суттєві штрихи до творчого портрета письменниці, увиразнюють її етико-естетичні пріоритети, художньо-мистецькі уподобання тощо. Тому особливо вартісною щодо всебічного уявлення про «силует Галини Гордасевич на тлі історії» є рубрика «Дослідження епістолярної спадщини письменниці». Каркас цієї структурної частини визначив «мікросюжет» «Листування Галини Гордасевич та Івана Дзюби», структурований такими текстами: аналітична стаття Сидора Кіраля «Епістолярний діалог Галини Гордасевич з Іваном Дзюбою», люб'язно надані адресатом 10 листів (копії машинопису) до поетеси та її 14 листів до нього з приватного архіву. Цей епістолярний діалог, який об'єднує 24 вельми інформативні листи, має особливу цінність, оскільки всі вони публікуються вперше за автографами (підкреслення наше. – Г. Р.). Неабияка роль у з'ясуванні багатьох дискусійних питань, котрі активно обговорювали обоє кореспондентів, належить підготовленим Сидором Кіралем коментарям та приміткам, виписаним із властивою його дослідницькій манері ретельністю та скрупульозністю.

Листування Галини Гордасевич та Івана Дзюби, представлене в рецензованій книзі, хронологічно охоплює 1985-1999 рр. (щоправда, їх особисте знайомство розпочалось ще в 1966 р.). Тут маємо приклади взаємовідгуків і взаєморецензування доробку (літературно-критичного, художнього) учасників «просторової бесіди» (наприклад, у листі № 4 Галина Гордасевич відгукнулася про статтю Івана Дзюби «Мера сучасності: романи і повісті на сторінках журналів «Вітчизна» і «Дніпро»; Іван Дзюба у листі № 2 висловив критичні міркування щодо ліричного циклу поетки «Станція Ворожба», подав схвальну оцінку збірки її прози «Двадцять років і один день: «Повісті, оповідання»). Із листів видно, що думка авторитетного

критика важила для Галини Гордасевич завжди, надто коли йшлося про ретельний аналіз її текстів із його слушними зауваженнями. Предметом обговорення респондентів були не тільки літературні питання, але й чимало інших наболілих суспільно-політичних і громадсько-культурних проблем. У цьому колі: відновлення історичної пам'яті українців, національно орієнтовані україномовні видання, національно-духовне відродження Сходу України тощо. Своє загальне уявлення про Галину Гордасевич Іван Дзюба вклав у вичерпно афористичну формулу: «Людина з великим знаком плюс» (с. 134).

Епістолярний портрет Галини Гордасевич доповнює огляд її листів до Марії Трегуб (науковий співробітник відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки АН України імені В. Стефаника) з приватного архіву адресатки, які письменниця надіслала їй упродовж 1985-1994 рр. У цій публікації авторка знайомить читачів із широким спектром тем, що їх активно обговорювали учасниці епістолярного діалогу: людські стосунки, екскурси в минуле, література, письменницьке середовище, думки про творчу майстерність, поїздки та зустрічі, публікації творів, проблеми жінки, вічне питання любові, побут тощо. Марія Трегуб нотує чимало фактів із життя й діяльності Галини Гордасевич, котрі додають нові штрихи до її біографії: епізоди голодного дитинства, тяжка фізична праця різноробочою на будівництві, захоплення фізикою, донецьке літературне оточення, роль «такого собі старого» критика Андрія Ключчі у виборі й становленні творчого шляху, фрагменти свідчень про різного роду пропагандистську діяльність, численні поїздки по Україні та зустрічі з громадськістю. Через усю приватну кореспонденцію, аналіз якої представлений Марією Трегуб, наскрізно проходить ненастанне прагнення письменниці переконати, що від кожної людини «дуже багато залежить у розбудові нашого спільного дому – України» (с. 130).

Краяни Галини Гордасевич поети Любов та Микола Пшеничні доповнюють портрет майстрині пера вперше оприлюдненими листами, надісланими нею на їхню адресу (село Мирогощі Дубенського району, що на Рівненщині). Особлива їх цінність у тому, що це розповіді про «дещо не тільки маловідоме, а взагалі майже ніким не знане» (с. 93). Тут уміщено приватні спогади про людяність та небайдужість Галини Гордасевич і до окремих людських доль, і до загальних справ. Так, особисто не знаючи Любов Пшеничну, вона стала «хрещеною мамою» на її письменницькому старті, позитивно оцінивши її перші збірки й рекомендувавши наприкінці 1980-их років до Спілки письменників СРСР. Адресати згадують, як активно опікувалась вона дубенським часописом «Незабутка», вміщувала в газеті «Демократ» інформацію про дубенське мистецьке життя, публікувала вірші Любові та Миколи Пшеничних, Миколи Тимчака, випускника Дубенського педучилища Олександра Ірванця (у майбутньому – відомого «бубабіста»). «Волинокраю Блискавиця», як поетично називає Галину Гордасевич Любов Пшенична, постає зі сторінок цього щемного епістолярного діалогу «мудрою і мужньою», бо була вона «... з такого крем'яного роду, / З глибинного такого джерела, / Де до свого народу йдуть без броду, / Як і вона усе життя ішла» (с. 99).

На жаль, до епістолярної рубрики введено невелику частину листування Галини Гордасевич. Хочеться сподіватись, що дослідники ще неодноразово повертатимуться до цієї теми (а потреба в цьому є!), оскільки епістолярна спадщина письменниці – «цінне джерело не лише для вивчення життя і творчості мисткині, але й тогочасної доби загалом» (с. 159). Свідченням сказаного є, наприклад, уміщена на останніх сторінках така інформація: «*P. S.* Коли книжку було зверстано, сестра

В. Чорновола Валентина надала для подальшої публікації ксерокопії 26 неопублікованих листів Г. Гордасевич до В. Чорновола (с. 269).

Окремого слова заслуговують матеріали книги, надані сином Галини Гордасевич Богданом. Цінність такого роду документальних матеріалів полягає в тому, що більшість із них публікуються вперше, оскільки донедавна зберігались в його приватному архіві. Це і згадувані вище поетичні твори, й унікальні епізоди з життя письменниці, з якими автор знайомить читача у статті «...Для мене ж вона була просто мама...», окремі світлини. Неабияке враження справляє інформація Богдана про унікальну книгозбірню Галини Гордасевич, яка складається з кількох десятків міні-бібліотек і в загальній кількості сягає майже 10-ти тисяч одиниць (с. 266-269). Це, безумовно, важливе свідчення про широку ерудицію письменниці, її інтелектуальні засяги, що не могло не позначитись позитивно й на її творчості.

Підсумовуючи міркування про книгу «“Я зібрана з усієї України...”»: силует Галини Гордасевич на тлі історії: статті, спогади, інтерв'ю, листи, світлини», можемо з усією певністю твердити, що видання підготовлено доволі якісно та сумлінно, відтак здійснено на високому едиційному рівні. Усі вміщені тут матеріали філігранно відшліфовані, по-науковому викінчені. Вдало обраний принцип «монтажної стратегії» (Р. Корогодський) побудови книги, з одного боку, увиразнює багатогранність духовного профілю письменниці, конкретизує деякі моменти її художньої творчості й громадської діяльності, а з другого – подає читачеві «живий» образ людини зі складним, нерідко й суперечливим індивідуальним «мікрокосмом».

Загальний рівень видання не применшують окремі недогляди (переважно технічного характеру), які подано на останніх сторінках у додатку «Помічені помилки». Невід'ємною його частиною, імовірно, могли б стати ширше представлені біографічні реалії Галини Гордасевич (скажімо, «дисидентська» сторінка, «крамольні» факти життя письменниці та її близького оточення), архівні матеріали, прижиттєві критичні відгуки про художні твори, що употужнили б фактологічну повноту її життєпису. Цікавими були б, гадаємо, й свідчення тих, кому письменниця була украй «незручною» через «тавро політичної каторжанки» (С. Кіраль). Однак важливо те, що книга загалом стала свого роду ґрунтовною матрицею, в котрій принаймні пунктирно (з огляду на видавничі межі) окреслено основні аспекти життя й творчості Галини Гордасевич, визначено магістральні вектори наукового дослідження її багатогранної спадщини як неординарного мистецького феномену.

Символічно, що презентоване видання побачило світ у ювілейний рік Незалежності України, бо увесь вміщений у ній матеріал (біографічні джерела, художні твори, наукові студії, спогади, епістолярій), як і життєпис самої Галини Гордасевич, відсилає до насущного риторичного питання геніального Івана Франка про те, чи не пора нам «навчитися чути себе українцями». Тож, гортаючи сторінку за сторінкою, пройдемося ще й ще раз звивистими лабіринтами тернистого шляху письменниці, віддаймо їй належну шану, почуймо її пророче СЛОВО, котре в пору чергових для України випробувань звучить ствердно й переконливо – як імператив, як біблійне пророцтво:

*Нам славна судилася доля,
Скоріше до праці ходім
Збирати каміння з поля,
Зводити з нього дім.
Повісимо в нашому домі
Вишивані рушники,*

*Будемо в світі відомі
Мрійники, трудівники.
Дамо загребущому відсіч:
– Зась! Воно не твоє!
Ми – є! (с. 12).*

Галина Гордасевич – справді українська Жанна Д'Арк, як називає її Герой України Дмитро Павличко в уміщених у книзі спогадах, «готова жертвувати в ім'я самої правди буття українського народу» (с. 91). На всіх етапах свого життя, завжди, «коли йшлося про найдорожче – честь, гідність, любов до рідного слова, до української землі, то Галина Гордасевич завжди брала слово як Українка» (с. 8). І в цьому сенсі книга про неї становить собою потужне духовне джерело для кожного з нас, з якого ще пити й пити, осмислювати й осмислювати, що мали й що втратили, що можемо здобути і для сьогоденної потреби й для потреби вічної – для нашої культури, нашого народу, нашої держави.

Отже, презентоване «Філологічними діалогами» видання «“Я зібрана з усієї України...”»: силует Галини Гордасевич на тлі історії: статті, спогади, інтерв'ю, листи, світліни» важливе «не лише для розуміння життя й творчості письменниці, але також для усвідомлення нами, громадянами незалежної України, дуже важливої істини: ми повинні гідно шанувати тих, хто творив українську державу й віддано служив національній ідеї» (с. 5).